

การก่อตัวและล่มสลายของ ‘เสื่อ’ และ ‘ชุมเสื่อ’ ในฐานะ ‘ผู้ต่อต้านอำนาจรัฐโดยอ้อม’ ตั้งแต่ พ.ศ.2398 ถึงทศวรรษ 2500

อรรถวิทย์ เพชรรัตน์*

บทคัดย่อ

ปรากฏการณ์ “ชุมโจร” หรือ “เสื่อ” เป็นหนึ่งในปรากฏการณ์ร่วมสมัยที่แรกเริ่มเป็นมุขปาฐะและประวัติศาสตร์บอกเล่า ได้รับการผลิตซ้ำผ่านสื่อต่างๆ อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่นวนิยาย ภาพยนตร์ ละครโทรทัศน์ รวมไปถึงเพลงพื้นบ้าน และอยู่ในความทรงจำและความนิยมของคนไทยจนถึงปัจจุบัน บทความนี้จึงหยิบยกปรากฏการณ์ชุมโจรดังกล่าวมาวิเคราะห์ในแง่ประวัติศาสตร์สังคม เพื่อทำความเข้าใจปรากฏการณ์ชุมโจรในบริบทเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงตั้งแต่การเกิดขึ้น ดำรงอยู่ จนถึงล่มสลายของชุมโจร อีกทั้งทำความเข้าใจปรากฏการณ์ดังกล่าวในแง่ประวัติศาสตร์การก่อการร้ายเช่นเดียวกัน ผลการศึกษาได้ข้อสรุปว่า (1) ปรากฏการณ์ชุมโจรเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ทำให้การผลิตเพื่อส่งออกขยายตัว (2) โจร หรือนักเลงสามารถดำรงอยู่ในท้องถิ่นของตนผ่านระบบอุปถัมภ์ในฐานะ “ผู้นำตามธรรมชาติ” ของชุมชนและแน่นนขึ้นเพราะสภาวะทางเศรษฐกิจ จนรุ่งเรืองถึงขีดสุดเมื่อทศวรรษ 2480 ที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำเป็นอันมาก (3) ประเทศไทยหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 ทำให้อำนาจส่วนกลางเริ่มขยายสู่ชนบท และมองเห็นถึงความเป็นภัยของโจรผู้ร้าย จนเกิดการปราบปรามอย่างจริงจังตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (4) เสื่อ หรือนักเลงมีลักษณะเฉพาะ เป็นตัวแสดงที่เชื่อมระหว่างอำนาจรัฐและท้องถิ่น มีค่านิยมสะท้อนถึงความเป็นชายแบบไทย และดำรงตนเป็น “ผู้ต่อต้านอำนาจรัฐโดยอ้อม” หากแต่ไม่ทรงพลังเพียงพอที่จะไปสู่การเป็นผู้ก่อการร้าย และ (5) ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในทศวรรษ 2500 หรือช่วงสงครามเย็นทำให้ทุนนิยมขยายตัวเข้าสู่ชนบทมากขึ้น นำไปสู่การล่มสลายของชุมโจรในที่สุด

คำสำคัญ: ชุมโจร, เสื่อ, นักเลง, ผู้ต่อต้านอำนาจรัฐโดยอ้อม

* นักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 4 ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทนำ

กระแสความนิยมในภาพยนตร์ชุดไตรภาคเรื่อง “ขุนพันธ์” ที่ออกฉายเมื่อพ.ศ.2559 พ.ศ.2562 และพ.ศ.2566 ตามลำดับ เป็นหนึ่งในหมุดหมายสำคัญล่าสุดที่อธิบายถึงความนิยมในความทรงจำร่วมของสังคมไทยที่มีต่อปรากฏการณ์ชุมโจรจนถึงปัจจุบัน โดยบอกเล่าการปฏิบัติหน้าที่ของขุนพันธ์รักษาราชเดช (บุตร พันธรัักษ์) นายตำรวจไทยมือปราบที่มีชื่อเสียงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 อันเนื่องมาจากอิทธิพลการปราบปรามชุมโจร แน่นนอนว่า กระแสความนิยมในภาพยนตร์หรือสื่อที่มีความเกี่ยวข้องกับชุมโจรนั้น ไม่ใช่ครั้งแรกที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ก่อนหน้าภาพยนตร์เรื่อง “ขุนพันธ์” นั้น มีการผลิตซ้ำเรื่องราวของเสือและชุมโจรผ่านสื่อร่วมสมัยมาอย่างยาวนาน ย้อนกลับไปได้ไกลสุดคือ คำบอกเล่าในเพลงลำตัดพื้นบ้านในสมัยรัชกาลที่ 5 จวบจนในภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เรื่องราวของเสือได้รับการผลิตซ้ำจนเฟื่องฟูอย่างมาก ทั้งรูปแบบภาพยนตร์ นวนิยาย ละครโทรทัศน์ และกลับมาเฟื่องฟูอีกครั้งภายหลังวิกฤติเศรษฐกิจ พ.ศ.2540 จนถึงปัจจุบัน¹ สะท้อนได้ว่า สังคมไทยไม่เคยที่จะหลงลืมเรื่องราวของเหล่าเสือ หรือ โจรผู้ร้ายเหล่านี้ไปเลย และจะยังคงได้รับความสนใจจากสังคมอยู่เสมอในทุกยุคทุกสมัย

ในงานศึกษาที่ผ่านมา ปรากฏการณ์ชุมโจรและเสือได้รับการหยิบยกมาศึกษาวิเคราะห์ในหลายๆ ด้าน ตั้งแต่การศึกษาภาพลักษณ์ของเหล่าเสือในนวนิยายของ ป. อินทรปาลิต ของสมเกียรติ วันทะนะ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงภาพลักษณ์ความเป็นเสือที่กลายเป็นที่นิยมในสังคมไทยในช่วงเวลาหนึ่ง (2521) การศึกษาการผลิตซ้ำเรื่องราวของเสือในสื่อร่วมสมัยในวิทยานิพนธ์ของศิริวรรณ ลากสมบูรณานนท์ (2552) งานของพีรศักดิ์ ชัยได้สุข (2551) ที่ศึกษาการเกิดขึ้นของโจรผู้ร้ายในช่วงการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 ที่เป็นเสมือนจุดเร่งเร้าสำคัญที่ทำให้โจรระบาดมากขึ้น รวมไปถึงการพยายามต่อต้านและปราบปรามโจรของรัฐไทยสมัยรัชกาลที่ 5 และการศึกษาเสือในฐานะความเป็น “เจ้าพ่อ” ของเวียงรัตน์ เนติโพธิ์ (2537) ที่กล่าวถึงความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างโจรและประชาชน รวมไปถึงโจรและอำนาจรัฐด้วย นอกจากงานที่ศึกษาปรากฏการณ์ชุมโจรโดยตรงแล้ว ยังมีงานที่ศึกษาพฤติกรรมและปรากฏการณ์โจรนักเลงที่ปรากฏขึ้นตามพื้นที่เขตสำคัญ ๆ ในภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย จำนวนหนึ่ง ได้แก่ งานของเดวิด บรูซ จอห์นสัน (2530) ที่ศึกษาปรากฏการณ์โจรกับการ

¹ ศิริวรรณ ลากสมบูรณานนท์, “การผลิตซ้ำและการสร้างความนิยมของเรื่องเล่าเกี่ยวกับ ‘เสือ’ ในสังคมไทย พ.ศ.2460-2510” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.)

เปลี่ยนแปลงการเกษตรกรรมในพื้นที่ภาคกลาง แสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงบทบาทของโจรในฐานะส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ และงานของเครก เจ. เรย์โนลด์ (2554) ที่ให้ความสนใจพฤติกรรมของนักเลงภาคใต้และบทบาทของผู้ชายในฐานะผู้นำตามคุณค่าของคนภาคใต้ ตัวอย่างเช่น ขุนพันธรักราชเดช (บุตร พันธรัักษ์) ซึ่งเครกได้เสนอว่า ค่านิยมของคนใต้เป็นส่วนสำคัญที่เกิดขึ้นมาจากความพยายามในการต่อต้านอำนาจรัฐส่วนกลางนับตั้งแต่การปฏิรูปการปกครองเป็นต้นมา ขณะเดียวกัน บทความนี้ได้มีจุดประสงค์หลักคือ การวิเคราะห์ลักษณะของโจร หรือ “เสือ” ในยุคเริ่มแรก จนเกิดการทับซ้อนกันของนิยามการเป็นโจรและการเป็นผู้นำต่อต้านอำนาจรัฐ โดยการเป็น “ผู้นำตามธรรมชาติ” ไปด้วย อีกทั้งศึกษาเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคมโดยเฉพาะในบริบทตามเขตพื้นที่ที่โจรผู้ร้ายชุกชุม ซึ่งได้เอื้อให้ปรากฏการณ์โจรผู้ร้ายนี้ขยายตัว ดำรงอยู่ และศึกษาปัจจัยที่ทำให้ชุมโจรเหล่านี้ได้ล่มสลายไปโดยสมบูรณ์ โดยต่อยอดจากรากฐานในงานศึกษาเกี่ยวกับโจรผู้ร้ายที่ผ่านมา ทั้งนี้ บทความนี้ยังได้วิเคราะห์บทบาทของเสือในแง่ประวัติศาสตร์การก่อการร้าย โดยเทียบเคียงกับทฤษฎีประวัติศาสตร์การก่อการร้าย คือกระบวนการที่นำไปสู่การก่อการร้าย จากเบื้องต้นที่เกิดขึ้นจาก (1) ความไม่พอใจในสิ่งที่เป็นอยู่ในสังคมไปสู่ (2) ความต้องการความยุติธรรม ไปสู่ (3) การสร้างอารมณ์ความรู้สึกร่วม ความไม่พอใจ อึดอัด หงุดหงิด สิ้นหวังคับข้องใจของกลุ่มคนในสังคม เกิดเป็น (4) กลุ่มสมาชิก การต่อสู้ด้วยความรุนแรงแบบสุดโต่ง และนำไปสู่ (5) การก่อการร้าย ในท้ายที่สุด

และเพื่อให้เห็นภาพความเปลี่ยนแปลงอย่างกว้างขวาง บทความนี้จึงแบ่งยุคสมัยของปรากฏการณ์ชุมโจรเป็น 2 ยุคสมัย ได้แก่ บริบทของชุมโจรในสมัยรัฐจารีต ก่อนหน้าสนธิสัญญาเบาว์ริง สมัยรัชกาลที่ 4 และบริบทของชุมโจรภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง จนถึงทศวรรษ 2480 ก่อนจะจบลงที่การอธิบายการล่มสลายของชุมเสือในทศวรรษ 2500 และการวิเคราะห์ลักษณะโดยทั่วไปของเสือ เพื่อเทียบเคียงกับกระบวนการกลายเป็นผู้ก่อการร้าย ตามทฤษฎีประวัติศาสตร์การก่อการร้าย

ทั้งนี้ บทความนี้ใช้หลักฐานส่วนหนึ่งที่มีความเป็น “ประวัติศาสตร์บอกเล่า” เช่น งานของเจริญ ดันมหาพราน (2556) นักวิชาการท้องถิ่นที่ได้เก็บรวบรวมคำบอกเล่าของเสือ ผู้เป็นบุคคลสามัญชนที่มีตัวตนอยู่จริงมาอยู่ในรูปของลายลักษณ์อักษร มาใช้ในการวิเคราะห์ลักษณะของโจรหรือเสือเป็นสำคัญ ซึ่งอาจมีความคลาดเคลื่อนได้ในฐานะที่เป็นคำบอกเล่า หรือ มุขปาฐะ ถือว่าเป็นอุปสรรคประการหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์สามัญชนที่มีข้อจำกัดสำคัญด้านหลักฐานที่มีลักษณะไปในทาง “ประวัติศาสตร์การบอกเล่า” มากกว่าลายลักษณ์อักษร

นิยามและบริบทของโจรและกบฏในสมัยรัฐจารีต ก่อนสนธิสัญญาเบาว์ริง พ.ศ.2398

เมื่อย้อนความบริบทของ “โจร” ในยุคสมัยก่อนปรากฏการณ์ชุมเสีย คำว่า “โจร” นั้นปรากฏชัดเจนใน “กฎหมายพระอัยการลักษณะโจร” ซึ่งตราขึ้นตั้งแต่สมัยต้นอยุธยาในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอง ระบุลักษณะของ “โจร” ออกเป็น 8 จำพวก ได้แก่ “องค์โจร 3” และ “สมโจร 5”

องค์โจร 3 ได้แก่

- 1) กตดา จ คือ กระทำเอง ลักเอง
- 2) การยิตดา จ คือ ไซให้ผู้อื่นทำ ผู้อื่นลัก
- 3) นิททัญญา จ คือ ผู้สั่งสอนให้ลัก เป็นครูอุประเทศแห่งโจร การลงโทษผู้เป็นองค์โจรนี้ ให้ตุลาการลงโทษตามสถานโทษสมโจร 5 ได้แก่

- 1) สฐานทา จ คือ ผู้ให้ที่อยู่ที่พักแก่โจร
- 2) สขา จ คือ ผู้เป็นเพื่อนมิตรสหายรู้ด้วยโจร
- 3) ชานา จ คือ ผู้สมรู้ร่วมคิดด้วยโจร
- 4) ตานา จ คือ ผู้ป้องกันกำบังโจรไว้
- 5) ฤตดา จ คือ ผู้กินอยู่ สมแลกับโจร²

โดยการลงโทษผู้เป็นสมโจรนี้ จะได้รับโทษกึ่งหนึ่งของผู้เป็นองค์โจร นอกจากนี้กฎหมายลักษณะโจรตั้งแต่สมัยอยุธยาได้แบ่งรายละเอียดภายใต้นิยามของ “โจร” ออกเป็นความผิด 16 ฐาน ได้แก่

- 1) โจรปล้น คือ บรรดาโจรที่สมรู้ร่วมคิดกันออกปล้นผู้อื่นไม่เว้นกลางวันกลางคืนวิธีการปล้นเป็นต้นว่าด้วยการยิงปืนหรืออื้ออึงไปให้เจ้าทรัพย์สะดุ้งกลัว แล้วค่อยเก็บกวาดเอาทรัพย์ทั้งปวง
- 2) โจรย่องสะดม คือ โจรที่มีความรู้ทางวิชาอาคมสามารถใช้สะกดให้เจ้าทรัพย์หลับแล้วค่อยเก็บกวาดเอาทรัพย์ทั้งปวง
- 3) โจรภัย คือ โจรที่ทำให้ผู้อื่นเกรงกลัวก่อนแล้วค่อยเก็บกวาดเอาทรัพย์ทั้งปวง

² ดวงจิตต์ กำประเสริฐ, “ประวัติศาสตร์กฎหมาย” (เอกสารประกอบการสอนรายวิชา LA4303 ภาควิชากฎหมายทั่วไป คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542), 98

4) โจรสติขิง คือ โจรที่คบค้าสมาคมกันไปตีชิงเอาทรัพย์สินของผู้อื่นไม่เว้นทั้งทางบก
ทางน้ำ

5) โจรฉกฉวย คือ โจรที่ได้ติดอาวุธไปคอยอยู่ตามถนนเปลี่ยวแล้วช่วงชิงเอา
ทรัพย์สินของผู้อื่น

6) โจรข่มข่อน คือ โจรที่คบค้าสมาคมกันไปคอยด้อมๆ มองๆ มิให้เจ้าทรัพย์รู้เห็นแล้ว
จึงลักเอาทรัพย์ไป

7) โจรล้วงลัก คือ โจรที่ลักลวงเอาทรัพย์สินของผู้อื่นไป

8) โจรลักเสียม คือ โจรที่ไปลักทรัพย์สินของผู้อื่น พอเจ้าทรัพย์มาพบจึงแสร์งบอกว่
มายืม

9) สาธารณโจร คือ โจรที่ไปปล้นกับโจรด้วยกัน แต่แค่ไปด้วยเท่านั้น มิได้ลงมือ
ประการใด

10) นิลัมภรโจร คือ โจรที่กระทำการไม่แนบเนียน "มีพิรุณติดพันดุจมลทินนิลเมฆพัน
คล้ำดำติดอยู่"

11) วิสาศหาโจร คือ โจรลักทรัพย์สิ่งของญาติพี่น้อง

12) สรรพโจร คือ โจรที่ลักมิได้เลือก

13) ปณฺฐทุสฺกโจร คือ โจรสติขิงเอาทรัพย์สินสิ่งของไม่ว่าทางน้ำทางบก

14) ทามริกโจร คือ โจรที่เป็นเพื่อนกันพากันกระทำโจรกรรมเป็นอาชีพเลี้ยงตัว

15) สารโจร คือ โจรที่ลักทรัพย์อันเป็นแก่นสาร เช่น ลักพระพุทธรูปแล้วลอกเอาทอง
พระนั้นไปขาย

16) ตัสกรโจร คือ โจรที่คบค้าสมาคมกันไปปล้นราษฎรแล้วทำลายครัวเรือนตลอดจน
ทรัพย์สินบริเวณใกล้เคียงด้วยเป็นต้น³

จะเห็นได้ว่า ในตัวบทกฎหมายพระอัยการลักษณะโจรสมัยอยู่ยุคนั้นกำหนดลักษณะ
ของโจรไว้อย่างชัดเจน ตามสภาพความผิดในรูปแบบที่ปรากฏตามสภาวะการณ์ในยุคสมัยนั้นๆ
คำว่า “โจร” ครั้งอยู่ยุยงจึงได้นิยามถึงผู้ที่กระทำการ “ขโมย ปล้นทรัพย์” และ “ลักเอาทรัพย์สิน
ผู้อื่นโดยเจ้าของไม่ได้อนุญาต” เท่านั้น ไม่ได้มีลักษณะที่ซับซ้อนดังเช่นสื่อที่ปรากฏในยุคสมัย
หลังๆ และแน่นอนว่า บริบทของโจรผู้ร้ายในสมัยกรุงศรีอยุธยา นั้นถูกกำหนดนิยามให้มีความ
แตกต่างกับ “กบฏ” หรือผู้ที่ต่อต้านอำนาจรัฐอย่างชัดเจน

³ เรื่องเดียวกัน, 115

ส่วนบริบทของผู้ต่อต้านอำนาจรัฐ หรือ “กบฏ” ครั้งยุคจารีตนั้น มีลักษณะที่แตกต่างจากโจรอย่างชัดเจน โดยงานของคริส เบเคอร์ และผาสุก พงษ์ไพจิตร (2564) ได้ชี้ว่า ในสมัยปลายอยุธยา กระแสการก่อกบฏนั้นได้ลุกฮือขึ้นเป็นอย่างมากภายหลังสมัยสมเด็จพระนารายณ์เป็นต้นมา⁴ จึงนับว่าเป็นครั้งแรกที่อาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นของ “กบฏไพร่” ที่ริเริ่มจากชาวบ้านสามัญชน จากแต่เดิมมักเป็นเพียงการแย่งชิงอำนาจระหว่างพระราชวงศ์ภายในราชสำนักเท่านั้น อย่างเช่นกรณี “กบฏบุญกว้าง” ที่มีลักษณะเป็น “กบฏผีบุญ” ส่วนนี้ สุนทร ชุตินทรานนท์ ได้อธิบายว่า ลักษณะของ “กบฏผีบุญ” นั้นมีความเป็น “Messianic movement” หรือ ขบวนการต่อต้านอำนาจรัฐภายใต้กรอบแนวคิดความเชื่อเรื่อง “ผู้มาโปรด” ของศาสนา ซึ่งเป็นลักษณะทางสังคมประการหนึ่ง โดยเป็นความเชื่อที่ฝังแน่นในเรื่องของผู้นำท้องถิ่น (local elite) หรือผู้มีบุญที่จะนำสังคมไปสู่ยุคแห่งความมั่งคั่ง (golden age)⁵ กล่าวคือ การกบฏของผู้มีบุญจะมีกรอบคิดภายใต้ความเชื่อทางศาสนาเป็นหลัก ผู้นำกบฏจะตั้งตัวเป็นผู้มีบุญเพื่อนำชาวบ้านไปสู่ยุคพระศรีอารีย์ อันเป็นยุคทอง (golden age) ที่ทุกๆ อย่างจะเท่าเทียมกัน เงินทองจะหาง่าย ไม่ต้องมีเจ้าผู้ปกครองและมีคนมากตี่อีกต่อไป⁶ ความเชื่อในลักษณะเช่นนี้ สุนทรกล่าวว่าเป็นการปรากฏออกมาในรูปของการประสานระหว่างความเชื่อของท้องถิ่นซึ่งเป็น “Little Tradition” กับพุทธศาสนาที่เป็น “Great Tradition”⁷ โดยปรากฏกรณีกบฏผีบุญจากพื้นที่แถบภาคอีสาน หรือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นส่วนใหญ่เรื่อยมา

หลังจากการเสียกรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ.2310 ได้เกิดปรากฏการณ์ชุมนุมโจรขึ้นเป็นจำนวนมากและเด่นชัดที่สุดอย่างไม่เคยเป็นมาก่อน จากการที่พม่าได้ทำลายอาณาจักรอยุธยาลงอย่างรวดเร็ว ก่อนจะถอนทัพออกไปโดยไม่ได้สถาปนาระบบอำนาจใหม่ ได้ทำให้เกิด “สุญญากาศทางอำนาจ” ขึ้นมาในวงกว้าง เมืองต่างๆ ภายใต้อาณาจักรอยุธยาเดิมต่างแย่งชิงขึ้นมาเป็นใหญ่ทำให้เกิด “ช่องโหว่” และ “ชุมนุม” อีกระขึ้นมาจำนวนมาก เพื่อเอาชีวิตรอดภายใต้สถานการณ์ที่ไร้ซึ่งระเบียบและโกลาหล แม้กระทั่งชุมชนชาวบ้านก็ต้องรวมตัวกันตั้งเป็นชุมนุม

⁴ คริส เบเคอร์, *ประวัติศาสตร์อยุธยา หัวศตวรรษสุโลกใหม่*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2564), 339

⁵ สุนทร ชุตินทรานนท์, “‘กบฏไพร่’ สมัยอยุธยา,” *ศิลปวัฒนธรรม* (กันยายน 2526).

⁶ พาฝัน หน่อแก้ว, ‘กบฏผีบุญ’ วาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่โดยรัฐไทย และเมื่อเพิ่มคำว่ากบฏมาด้วย นั้นหมายความว่าสามารถเข้าใจได้. *The Momentum*, <https://themomentum.co/feature-peeboon/>, สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2566.

⁷ สุนทร ชุตินทรานนท์, “‘กบฏไพร่’ สมัยอยุธยา.”

และหาเลี้ยงชีพด้วยการปล้นสะดม เพื่อเอาชีวิตรอดเฉพาะหน้า ภายใต้สภาวะการณ์ที่รัฐไม่อาจสร้างความปลอดภัยให้แก่ชีวิตและทรัพย์สินได้ ซึ่งหากมีฐานกำลังอำนาจในมือเพียงพอ ชุมโจรหรือ ชุมนุมเหล่านี้ก็จะสามารถตั้งตนเป็นใหญ่ได้ เฉากเช่น ชุมนุมเจ้าพระยาพิชัยโลก และชุมนุมเจ้านคร เป็นต้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2561) ได้ระบุว่า การเกิดขึ้นของชุมนุมและช่องโจรจำนวนมากเหล่านี้มีลักษณะเป็น “รัฐบาลธรรมชาติ” ที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางสังคม โดยมีบุคคลที่เป็น “ผู้นำตามธรรมชาติ” ที่ถูกยกย่องจากผู้คนที่ขึ้นเป็นหัวหน้า อาจจะสามารถฐานกำลัง หรือบารมีก็ตามที่ ซึ่งนิธิกล่าวว่า สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นนายชุมนุม หรือ ผู้นำ “ชุมโจร” คนเดียวที่มีวิสัยทัศน์ในการฟื้นคืนพระราชอาณาจักรอยุธยาขึ้นมาอีกครั้ง และภารกิจการฟื้นคืนพระราชอาณาจักรนี้ ที่ทำให้สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีอาจเป็นอำนาจส่วนกลางรุ่นแรกที่ได้เข้ามาเชื่อมต่อกับชุมโจรเหล่านี้ ด้วยวิธีการเกลี้ยกล่อม “หากไม่ยอมจำนนก็จะโจมตี ชุมนุมนั้น หากยอมจำนนก็จะโปรดให้ตีมน้ำพิพัฒน์สัตยาตามราชประเพณี ก่อนจะเรียกเอาคนข้าง ม้าและทรัพย์สินเหมือนดังรัฐบาลอยุธยาเก่า โดยไม่ได้ทำลายระบบการปกครองแบบชุมนุมเดิมออกไปแต่อย่างใด”⁸ เพื่อตั้งเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในพระราชอำนาจของพระองค์ด้วยความจำเป็น ดังเช่นที่ได้ทรงพระราชทานยศแก่นายทองอยู่ยกเล็ก นายชุมนุมแห่งบางปลาสร้อยให้เป็น พระยาอนุราชบุรีศรีมหาสมุทร เป็นต้น

บริบทชุมโจรภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริง จนถึงทศวรรษ 2480

การใช้สนธิสัญญาเบาว์ริงเป็นตัวแปรสำคัญในความเปลี่ยนแปลงนั้นสอดคล้องกับแนวคิดของฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2528) ที่มองว่าสนธิสัญญาเป็น “ตัวกระตุ้น” สำคัญที่ทำให้สยามยุคกรุงรัตนโกสินทร์เปลี่ยนไปสู่เศรษฐกิจแบบเงินตรา ซึ่งในงานของพิรศักดิ์ ชัยได้สุขก็พิจารณาตามนี้เช่นเดียวกัน โดยภายหลังการเซ็นสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ในพ.ศ.2489 มีรายงานถึงอัตราอาชญากรรมสูงขึ้นมากว่าเดิม โดยเฉพาะแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาภาคกลางอย่างสุพรรณบุรี อ่างทอง ชัยนาท สิงห์บุรี และแถบลุ่มแม่น้ำบางปะกงภาคตะวันออกอย่างฉะเชิงเทรา และชลบุรี⁹ ทั้งสองพื้นที่นั้นเป็น

⁸ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*, พิมพ์ครั้งที่ 13 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2561), 198

⁹ ดูประเด็นโจรผู้ร้ายและเจ้าพ่อในแถบจังหวัดชลบุรี และฉะเชิงเทรา ใน สุมาลี พันธุ์ยุธธา, “นิกเลงควายเมืองชลบุรี” ใน *เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์จอมขมังเวทย์ รวมบทความเพื่อเป็นเกียรติในโอกาสครบรอบ 60 ปี*

พื้นที่เพาะปลูกข้าวที่สำคัญของไทยตั้งแต่แรกเริ่ม ซึ่งเศรษฐกิจแบบเงินตรานั้นได้เริ่มขยายตัวจากที่ราบภาคกลางส่วนนี้ไปสู่หัวเมืองเข้มน้ขึ้นตามลำดับ¹⁰ และทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นเพื่อจับจองพื้นที่ในเขตเพาะปลูกแถวภาคกลางมากขึ้น อาทิ พุ่่งรังสิต ซึ่งเป็นเขตเพาะปลูกข้าวสำคัญ และชนบทโดยรอบของกรุงเทพฯที่มีการบุกเบิกเพื่อตั้งถิ่นฐานและทำเกษตรกรรม เป็นต้น ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจภายหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงนำไปสู่ความต้องการทางปัจจัยการผลิตในการเพาะปลูกที่มากขึ้น อันได้แก่ แรงงานคน กระบือ ที่ดิน เงินทุน พันธุ์ข้าว ปุ๋ย และอุปกรณ์การเกษตร¹¹ แม้ว่าเศรษฐกิจจะเจริญเติบโต การส่งออกข้าวกลายเป็นแหล่งรายได้อันมหาศาลของไทย เกิดการจับจองพื้นที่ประกอบกิจกรรมของชาวนามากขึ้น แต่รายได้กลับกระจายไม่ทั่วถึง โดยเฉพาะแรงงานกระบือกลายเป็นปัจจัยการผลิตที่เป็นการต้องการอย่างมากด้วยเหตุนี้จึงมีรายงานการเกิด “โจรปล้นควาย” ขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วประเทศนับตั้งแต่นั้นมา โดยเฉพาะกับพื้นที่เพาะปลูกสำคัญที่มีรายงานการเกิดโจรชุกชุม อย่างเช่นที่พุ่่งรังสิต ซึ่งประสบปัญหาชาวนาขาดปัจจัยการเพาะปลูก ทั้งที่นาและกระบือไว้เพาะปลูก เพราะถูกโจรเข้าไปลักขโมย¹² เป็นต้น โดยทั้งนวนิยายเรื่อง “นายฮ้อยทมิฬ” ของคำพูน บุญทวี¹³ และภาพยนตร์เรื่อง “คนไฟบิน” ของเฉลิม วงศ์พิมพ์¹⁴ เป็นตัวอย่างที่สะท้อนสภาพการณ์สังคมในขณะนั้นที่ต้องเผชิญกับปัญหาโจรปล้นควายได้เป็นอย่างดี

ต่อมา ในช่วงเวลาก่อนหน้าการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ระบบการ “กินเมือง” เป็นวัฒนธรรมการปกครองของท้องถิ่นตั้งแต่ครั้งรัฐจารีต โดยรัฐส่วนกลางจะให้อำนาจการดูแลความเรียบร้อยในอาณาเขตของเจ้าเมือง และพระมหากษัตริย์จะดูแลสนใจเฉพาะเรื่องที่กระทบสังคมโดยรวมเท่านั้น กล่าวคืออำนาจของส่วนกลางมิได้เข้าไปจัดการดูแลพื้นที่ระดับหมู่บ้านและหัวเมืองอย่างเข้มงวด ซึ่ง

ผลอง สุนทราวาณิชย์, บรรณาธิการโดย ธนาพล ล้อมภิชาติ และ สุวิมล รุ่งเจริญ. (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2558).

¹⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต* (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2528).

¹¹ พีรศักดิ์ ชัยได้สุข, *ชาติเสือไว้ลาย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), 51

¹² ทิพพัฒน์ กระแจะจันทร์, “ชีวิตชาวนาที่คลองรังสิตสมัยร.5 เป็นทุกซกจากโจร โรคระบาด และเจ้าของนาทำนาบนหลังคน” เว็บไซต์ศิลปวัฒนธรรม, https://www.silpa-mag.com/history/article_50108, สืบค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2566.

¹³ คำพูน บุญทวี, *นายฮ้อยทมิฬ* (กรุงเทพฯ: อนงค์ศิลป์, 2521).

¹⁴ คนไฟบิน (2549). กำกับโดย เฉลิม วงศ์พิมพ์. ผลิตโดย บริษัท สหมงคลฟิล์ม อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด.

หมู่บ้านในอดีตที่มีการตั้งชุมชนอยู่ห่างไกลเมือง ย่อมไม่สามารถรู้ได้ว่าตนอยู่ภายใต้เขตการปกครองของเมืองใด นั่นจึงทำให้ชาวบ้านจำต้องอาศัย “ผู้นำตามธรรมชาติ” ซึ่งนั่นก็คือ “นักเลงโต” หรือ “โจร” โดยอาศัยความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ เป็นอำนาจอย่างไม่เป็นทางการของท้องถิ่นที่ชุมชนต่างๆ มีมาก่อนที่อำนาจรัฐส่วนกลางจะเข้าไปถึง ซึ่งขณะเดียวกัน ตัวแทนอำนาจรัฐอย่างเป็นทางการที่เข้ามาในท้องถิ่นอย่าง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก็ยังคงต้องพึ่งพานักเลงอยู่ด้วยเสมอ ช้ำยังช่วยปกปิด ร่วมมือ หรือ อำนวยความสะดวกให้กับเหล่านักเลงเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ “โจร” จำนวนหนึ่งยังสามารถใช้ชีวิตอยู่ในหมู่บ้านได้สะดวกยิ่งขึ้น ด้วยการพึ่งพิงอำนาจรัฐท้องถิ่นอย่างเป็นทางการไปด้วยนั่นเอง

ภายหลังการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 โครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดินถูกจัดวางใหม่ เพื่อรวบอำนาจสู่ศูนย์กลาง ทำให้โครงสร้างส่วนกลางเข้าสู่พื้นที่ท้องถิ่นมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์กันระหว่างอำนาจท้องถิ่นของนักเลงเดิมและอำนาจส่วนกลางจากรัฐ กลายเป็นปัญหาที่รัฐพยายามจะจัดการอย่างแข็งขันเรื่อยมา แต่ผลปรากฏว่าจำนวนโจรและการออกปล้นอย่างไม่เกรงกลัวกฎหมายก็ยังไม่ลดลงไปแต่อย่างใด ด้วยความสัมพันธ์ระหว่าง “โจร” และ “ท้องถิ่น” นั้นมีลักษณะที่แนบแน่นมากกว่าอำนาจรัฐส่วนกลาง อำนาจรัฐส่วนกลางจึงยังไม่สามารถที่จะเข้าไปแทรกแซง หรือ ควบคุมท้องถิ่นได้อย่างเต็มกำลัง โดยไม่ผ่านการ “ประนีประนอม” ดังเช่น กรณีเสือฝ้ายที่ได้ขยับขยายอำนาจชุมชนเสือของตนได้อย่างกว้างขวาง และได้เข้าเชื่อมต่อกับอำนาจรัฐทางการในท้องถิ่นจนในช่วงแรก “ไม่มีตำรวจคนไหนกล้าแตะต้องเสือฝ้ายเลยแม้แต่คนเดียว”¹⁵

กระทั่งในสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนเสือสามารถขยับขยายอำนาจของตนได้อย่างสูง เนื่องด้วยการเข้าร่วมกับจักรวรรดิญี่ปุ่นของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยหลายประการ อันได้แก่ การผลิตและการส่งออก การนำเข้า ภาวะเงินเฟ้อ และการขาดดุลงบประมาณแผ่นดิน ภาวะเงินเฟ้อใน พ.ศ.2484 จากการที่รัฐบาลต้องผลิตธนบัตรขึ้นเพื่อจ่ายและเลี้ยงดูทหารญี่ปุ่นในไทยกว่า 50,000 คน ได้ทำให้เศรษฐกิจในชนบทได้ตกต่ำเป็นอย่างมาก มีการจำกัดการส่งออกข้าว เพื่อให้มีการบริโภคภายในประเทศให้เพียงพอ ทำให้ราคาข้าวตกต่ำ และเอื้อให้เกิดปัญหาอาชญากรรมขึ้นมาก¹⁶ ดังที่ในงานของมนัส โอภาสกุล

¹⁵ เวียงรัตน์ เนติโพธิ์, “เจ้าพ่อในทัศนะของข้าราชการฝ่ายปกครองและตำรวจ” (วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), 55

¹⁶ พอพันธ์ อูยานนท์, *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2564) น. 139-140

(2545) ได้บอกเล่าความเปลี่ยนแปลงถึงความตกต่ำทางเศรษฐกิจนี้ไว้ว่า แต่ก่อนสงครามจะเกิดขึ้นนั้น “ราคาข้าวเปลือกเกวียนละ 20 บาท ทองคำหนัก 1 บาท 20 บาท ข้าวสวยใส่ชามตราไก่ 1 สตางค์ มี 3 สตางค์รับประทานข้าวต้มได้หนึ่งอิม ข้าวแกงราดหน้าจานละ 5 สตางค์ กวยเตี๋ยวน้ำชามละ 3 สตางค์ บะหมี่ต้มยำใส่หมูบะช่อโปะหน้า พร้อมตั้งถ้วยและหนวดปลาหมึกชามละ 5 สตางค์ น้ำแข็งกราดน้ำหวานสีแดง-เขียว 1 สตางค์ ยาชดกีวีตลับละ 5 สตางค์ สูทเสื้อนอกกางเกงผ้าปาล์มปีชอย่างดีในสมัยโน้นชุดละ 4.50 สตางค์ เสื้อเชิ้ตตัวละ 35 สตางค์ น้ำมันใส่หมยี่ห้อยอาร์ดเลย์และน้ำหอมของฝรั่งเศส คนไทยสมัยโน้นใช้ของนอกทั้งนั้น เพราะพระคุณของชานาที่ส่งข้าวออกไปขายต่างประเทศ”¹⁷ แต่เมื่อเกิดสงครามขึ้น จึงทำให้ “ค่าเงินของไทยตกอย่างหนักหน่วงที่ราคาสินค้าต่างๆ ถีบตัวสูงขึ้น เช่น ยาแอสไพรินเม็ดละ 1 สตางค์ เพิ่มเป็นเม็ดละ 1 บาท, ข้าวเปลือกเกวียนละ 20 บาท ราคาเพิ่มเป็นเกวียนละ 400-500 บาท, ทองคำบาทละ 20 บาท ราคาเพิ่มเป็นบาทละ 400 บาท ฯลฯ”¹⁸ สภาวะเช่นนี้ที่รัฐไม่สามารถสร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนได้ จึงเอื้อให้โจรสามารถมีบทบาทในการอุปถัมภ์ชาวบ้านอย่างสูง จนพบว่า โจรในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 นี้ สามารถรวบรวมสมัครพรรคพวกได้เป็นร้อยคน สามารถครอบครองอาวุธที่มีลักษณะทันสมัยกว่ารัฐ เพราะได้ดักปล้นคลังอาวุธของกองทัพจักรวรรดิญี่ปุ่น ทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการต่อต้านอำนาจรัฐทางอ้อมและตรงตัวอย่างเช่น เสือฝ้าย ผู้ที่ได้เป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยในจังหวัดสุพรรณบุรีช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 นับว่าในทศวรรษ 2480-2500 เป็นช่วงเวลาที่ยุทธวิธีพลจนถึงขีดสุด

ลักษณะโดยทั่วไปของ “เสือ” หรือ “โจร”

ในงานของคริส เบเคอร์และผาสุก พงษ์ไพจิตร ระบุว่า ลักษณะค่านิยม “ชายสามัญชนหัวกบฏ” ที่เป็นต้นแบบของค่านิยมแบบโจรหรือเสือนั้น ได้เป็นที่นิยมในพื้นที่นั้นมาตั้งแต่สมัยปลายอยุธยาแล้ว โดยสะท้อนผ่านวรรณคดีเรื่อง ขุนช้างขุนแผน ที่ตัวเอกอย่างขุนแผน เป็นชายสามัญชน มีวิชาอาคม และต้องต่อสู้กับอำนาจรัฐ เบเคอร์และผาสุกยังเสนอว่า ลักษณะค่านิยมความเป็นชายแบบขุนแผนนี้ได้รับความนิยม เพราะการมีวิชาอาคมของตัวเอกนั้นขัดกับความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งแต่เดิมจะจำกัดไว้เฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์เท่านั้น มี

¹⁷ มนัส โอภากุล, “ข้าพเจ้ามีชีวิตตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 มาอย่างเต็มที่” ผลกระทบของสงคราม, *ศิลปวัฒนธรรม* (ธันวาคม 2545).

¹⁸ เรื่องเดียวกัน.

ความเป็น “วีรบุรุษสามัญชน” และยังสะท้อนกระแสการกบฏสมัยปลายอยุธยาด้วยเช่นกัน¹⁹ อย่างไรก็ตาม ค่านิยมความเป็นชายแบบขุนแผนก็สะท้อนความเป็นชาย หรือ ปิตาธิปไตยแบบไทยได้เป็นอย่างดี และยังคงตกทอดเสมอมาในยุคหลังๆ เพราะวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่และความเป็นชายแบบไทยนั้นเหนียวแน่นกับสังคมไทยมาอย่างช้านาน เช่นเดียวกัน เสือหรือโจรเอง ก็เป็นหนึ่งตัวอย่างของผู้ที่รับเอาค่านิยมความเป็นชายแบบไทยมาเป็นส่วนหนึ่งของวัตรปฏิบัติอย่างถ่องแท้ โดยตามพระวินิจฉัยของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงแบ่งการเกิดขึ้นของโจรออกเป็นสาเหตุ 3 ประการได้ดังนี้ (1) เกิดจากการเล่นพนันบ่อนเบี้ยจนหมดตัว จนต้องไปปล้นชิงทรัพย์ (2) เกิดจากการเสพสิ่งเสพติด แล้วก่อเรื่องทะเลาะวิวาท และ (3) อยู่ในที่เปลี่ยว อาจเป็นชาวบ้านที่ถูกข่มเหง จนต้องกลายเป็นโจรเพราะความพยายามที่จะเรียกร้องความยุติธรรมให้ตนเอง²⁰ เช่น เสือใบ เสือมเหศวร²¹ เป็นต้น

ไม่ว่าคนเหล่านี้จะกลายเป็นโจรด้วยสาเหตุใดก็ตาม พวกเขาต่างมีสิ่งๆ ที่เหมือนกันคือ การรับเอาค่านิยมความเป็นชายแบบขุนแผนมาใช้ โดยการเป็นผู้ที่ใช้ไสยศาสตร์และวิชาอาคม มาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินชีวิต ด้วยการสักยันต์ พกตะกรุด พกผ้ายันต์ ฯลฯ ซึ่งเกรก เจ. เรย์โนลด์ (2558) เรียกว่าเป็น “ไสยศาสตร์ประยุกต์” (applied sciences)²² ซึ่งเป็นเครื่องมือประกอบการทำงานของทั้งโจร ตำรวจ ทหาร และนักธุรกิจไทย ในการกำหนดการกระทำในชีวิตที่เต็มไปด้วยความเสี่ยงสารพัดแบบ เช่น วิชาโหราศาสตร์ การดูฤกษ์ยาม เป็นต้น และในงานศึกษาของสมเกียรติ วันทะนะ ระบุอีกว่า เหล่าเสือนั้นมีลักษณะค่านิยมชัดเจนคือ รักพวกพ้องฆ่าได้หยาบไม่ได้ ยึดถือในคำสอนของครูบาอาจารย์ และเป็นตัวแทนของชุดค่านิยมความเป็น “ชายชาติเสือ” ด้วยเหตุนี้จึงทำให้นักเลงนั้นมีคุณธรรมในแบบของตนเอง โดยสมเกียรติกล่าวว่า มันคือ “ผลผลิตของโครงสร้างทางสังคม” ขณะที่โจรหรือเสือในแถบภาคใต้ ก็มีความเป็นไปได้ที่จะรับค่านิยมการใช้ไสยศาสตร์แบบไทยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมุสลิมในแถบชายแดนภาคใต้ อย่างเช่น อะแวสะดอ ตาและ จอมโจรแห่งเทือกเขาบูโด ซึ่งหากเราเชื่อตามคำบอกเล่า

¹⁹ คริส เบเกอร์, *ประวัติศาสตร์อยุธยา หัวศัตรุขลุโลกใหม่*, 344

²⁰ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *สนทนากับผู้ร้ายปล้น* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468), 16-17

²¹ เจริญ ตันมหาพราวน, *ตำนานเสือสุพรรณ* (กรุงเทพฯ: ประชาชน, 2556), น. 25

²² เกรก เจ. เรย์โนลด์ส, “เล่ห์ กล มนต์ คาถา: ไสยศาสตร์ประยุกต์กับการทำงานของตำรวจ (Applied Sciences for Hedging Risk and Anticipating Outcomes in Police Work)” *วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์* ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (ตุลาคม 2557-มีนาคม 2558), 13-51.

ของขุนพันธรักษ์ราชเดช ที่กล่าวว่า อะแวนตะดอเป็นชาวไทยพุทธที่ฝากตนเป็นบุตรบุญธรรมของชาวมุสลิมและได้รับเอาหลักความเชื่อไสยศาสตร์มาใช้ เป็นส่วนหนึ่งของการต่อต้านอำนาจรัฐไทยในแถบชายแดนภาคใต้ แม้ว่าหลักไสยศาสตร์จะขัดต่อหลักศาสนาอิสลามก็ตาม²³ แต่ไม่ว่าอะแวนตะดอจะใช้ไสยศาสตร์หรือไม่ บทบาทของเขาก็เป็นที่ยอมรับของประชาชนแถบชายแดนภาคใต้ในฐานะ “วีรบุรุษ” ผู้ต่อต้านอำนาจรัฐแล้ว

อีกประการที่ขาดไม่ได้คือ การมีความสัมพันธ์อันแนบแน่นกับท้องถิ่น ในฐานะ “ผู้นำตามธรรมชาติ” ด้วยสภาวะการเติบโตของเศรษฐกิจที่ทำให้การผลิตเพื่อส่งออกขยายตัวมากขึ้น และความขาดแคลนปัจจัยการผลิตของชาวบ้านดังที่กล่าวไปในบทที่แล้ว รวมไปถึงความเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่รัฐส่วนกลางเข้ามาแทรกแซงท้องถิ่นมากขึ้น ได้เอื้อให้เกิดปรากฏการณ์อาชญากรรมมากขึ้นกว่าเดิม และหนทางเดียวที่โจรจะสามารถดำรงอยู่ในท้องถิ่นได้อย่างราบรื่น คือการอาศัยความสัมพันธ์อุปถัมภ์กับชาวบ้าน กล่าวคือ การที่โจรได้ปล้นทรัพย์สินผู้มั่งมีและนำมาแจกจ่ายให้แก่ชาวบ้านภายในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงได้ไว้วางใจให้โจรเหล่านี้เป็นผู้อุปถัมภ์ และดูแลหมู่บ้าน ป้องกันหมู่บ้านให้รอดพ้นจากโจรต่างถิ่นและช่วยคานอำนาจรัฐด้วยเมื่อโยงถึงกรณีชุมนุมโจรที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงธนบุรีนั้น “โจร” เหล่านี้จึงมีสถานะเป็น “ผู้นำทางธรรมชาติ” ผ่านการคัดเลือกและนับถือโดยผู้คนในชุมชนเอง เพื่อความอยู่รอดภายใต้บริบททางสังคมและเศรษฐกิจ และถูกนิยามยกย่องเป็น “วีรบุรุษสามัญชน” เลยทีเดียว

ทั้งนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ยังได้อธิบายว่า ลักษณะความเป็น “นักเลง” ยังเป็นการสร้างอิสรภาพในการปกครองตนเองเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Autonomy) ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏตามพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจส่วนกลางของรัฐไทย ได้แก่ ภาคตะวันออก กับภาคกลางที่เป็นแหล่งเพาะปลูกข้าวสำคัญ และภาคใต้ที่เป็นแหล่งเพาะปลูกยางพาราและดีบุกที่มีความสำคัญมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งนับได้ว่า ภาคใต้เป็นพื้นที่ที่ถูก “กลืน” โดยรัฐไทยสมัยใหม่ มาก่อนภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือเสียด้วยซ้ำ²⁴ โดยพื้นที่ที่มักเป็นที่พิงพิงของเสือและนักเลงคือพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราช ตรัง พัทลุงและสงขลา รวมไปถึงจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตามบริบททางประวัติศาสตร์นั้นชี้ว่า จังหวัดเหล่านั้นค่อนข้างห่างไกลต่อการ

²³ “ขุนพันธรักษ์ราชเดช” พุดถึง “อะแวนตะดอตาเละ” ขุนโจร (การเมือง) ชาวมุสลิมจอมขมังเวทย์,” เว็บไซต์ศิลปวัฒนธรรม, https://www.silpa-mag.com/history/article_1133/, สืบค้นเมื่อ 16 มกราคม 2567.

²⁴ “นักเลงและเจ้าพ่อ และ นักเลงใต้ โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์,” เว็บไซต์บทความดีๆ เพื่อชีวิตเสรี & เจริญดีธรรม, https://botkwamdee.blogspot.com/2011/02/blog-post_23.html, สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2566.

ปกครองของรัฐไทยส่วนกลาง แต่มีความสำคัญในแง่เศรษฐกิจและการเมืองอย่างมาก เหตุนี้ ความพยายามของรัฐไทยที่จะรวบศูนย์อำนาจในบริเวณภาคใต้ได้ปลูกเร้าให้เกิดปรากฏการณ์ นักเลงขึ้นเพื่อเป็นการต่อต้านอำนาจรัฐขึ้นในภาคใต้ตลอดมา นับตั้งแต่การปฏิรูปการปกครอง ทั้งยังนำไปสู่ปัญหาการกำเริบของคอมมิวนิสต์ในภาคใต้อีกด้วย²⁵ จนทำให้ภาพลักษณ์ของคนใต้ ที่มีความเป็น “นักเลง” จริงใจ รักพวกพ้อง เคารพในศักดิ์ศรี กลายเป็นภาพลักษณ์เฉพาะที่ถูก สร้างขึ้นมาภายหลังสมัยรัฐไทยสมัยใหม่เป็นต้นมา ซึ่งงานวิชาการส่วนมากที่ศึกษาโลกทัศน์ของ คนภาคใต้ผ่านวัฒนธรรมต่าง ๆ ล้วนชี้ให้เห็นว่า อุดมคติและระบบคุณค่าของคนภาคใต้นั้นมี ส่วนสำคัญมาจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม อันเนื่องมาจากการรวมศูนย์ อำนาจของรัฐไทยส่วนกลางตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา และยิ่งชัดเจนมากขึ้นเมื่อเกิด นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงทศวรรษ 2500 โดยความเป็นนักเลงนั้นเป็นกลไกสำคัญที่ใช้ ในการสร้างอำนาจต่อรองระหว่างท้องถิ่นกับรัฐส่วนกลาง จนความเป็นนักเลงกลายเป็นส่วน หนึ่งของระบบคุณค่าของคนภาคใต้ในปัจจุบัน²⁶ และเป็นอัตลักษณ์เฉพาะที่ชัดเจนและแตกต่าง จากภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังที่นิธิ เอียวศรีวงศ์กล่าวว่า คนภาคใต้นั้นยอม เป็นส่วนหนึ่งของรัฐไทยแบบมีข้อต่อรองมากกว่าการเต็มใจ แตกต่างจากภาคเหนือและภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ไม่ได้พฤติกรรม “นักเลง” เทียบเท่า²⁷ อีกทั้งกลไกการต่อรองระหว่างรัฐ และท้องถิ่น ไม่เพียงแต่เกิดขึ้นเฉพาะในภาคใต้เท่านั้น ในพื้นที่อื่นๆ ที่มีความสำคัญด้าน เศรษฐกิจและมีการเกิดขึ้นของขุมโจรและนักเลงจำนวนมากก็ย่อมปรากฏกลไกการต่อรองเช่นนี้ ไม่แพ้กัน เช่น สุพรรณบุรี และทุ่งรังสิต เป็นต้น ซึ่งหากเราพิจารณาให้ดี จะเห็นว่า พฤติกรรม การต่อต้านอำนาจรัฐอย่างเปิดเผย หรือ ความเป็นนักเลงมักจะถูกปลูกเร้ามากขึ้น เพื่อเป็นส่วน หนึ่งของกลไกการต่อรองระหว่างท้องถิ่นกับอำนาจรัฐ จากการเข้ามาจัดการควบคุมท้องถิ่นของ รัฐส่วนกลางที่มีความเข้มข้นมากขึ้น ในบริเวณพื้นที่ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ ทำให้จำนวน นักเลงและโจรมักจะเพิ่มขึ้นสูงในพื้นที่นั้น ๆ จนกลายเป็นปัญหาตามไปด้วย และ

²⁵ Craig J. Reynolds, “Rural male leadership, religion and the environment in Thailand’s mid-south, 1920s-1960s” *Journal of Southeast Asian Studies*, Vol.42, No.1 (February 2011): 39-57.

²⁶ ตัวอย่างเช่น จิรามล อิทธิฤทธิ์ และ พรชัย นาคสีทอง, “อุดมคติและระบบคุณค่า’ ของสังคม ท้องถิ่นภาคใต้ ทศวรรษ 2460-2490: กรณีศึกษาผ่านนิราศท้องถิ่นภาคใต้,” *อินทนิลทักษิณสาร*, ปีที่ 18 ฉบับ ที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2566): 77-104.

²⁷ “นักเลงและเจ้าพ่อ และ นักเลงใต้ โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์.”

กลายเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของคนในพื้นที่ไปโดยปริยาย เฉกเช่น พฤติกรรมของคนใต้และคนสุพรรณบุรี เป็นต้น

ปฏิภริยารัฐไทยต่อการปราบปราม “ซุมโจร”

อย่างที่กล่าวไปข้างต้น ก่อนหน้าการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 อำนาจการปราบปรามโจรผู้ร้ายในพื้นที่นอกเขตพระนครนั้นอยู่ในการควบคุมของเจ้าเมืองที่ถูกส่งมา “กินเมือง” เท่านั้น หากมีปัญหาลโจรผู้ร้ายเกิดขึ้น ทางเจ้าเมืองจะทำการรายงานกลับมายังส่วนกลาง และส่วนกลางจะทำการส่งกำลังออกไปปราบปราม ดังที่งานของเดวิด บรูซ จอห์นสัน (2530) ได้ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาโจรผู้ร้ายนั้นเป็นปัญหาที่ทำให้รัฐจำต้องส่งกำลังเข้าไปปราบปรามอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามการปราบโจรปล้นควายที่ชลบุรี ได้มีการยกกำลังไปปราบ ภายใต้บังคับบัญชาของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ในปี พ.ศ.2434 เป็นต้น

การสถาปนาโครงสร้างทางราชการใหม่ในการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ.2435 ทำให้อำนาจส่วนกลางเข้าสู่ท้องถิ่นตามหัวเมือง เพื่อรวบอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง รวมไปถึงการต้องเผชิญหน้ากับภัยอาณานิคมจากจักรวรรดินิยมตะวันตก ได้ทำให้ชนชั้นนำสยามมองเห็นถึงภัยจากโจรผู้ร้ายว่าเป็น “ภัยร้ายแรง” ต่อการสร้างประเทศมากขึ้น บทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพอย่าง “สนทนากับผู้ร้ายปล้น” และบทสนทนากับนักเลงโจรใน “นิทานโบราณคดี” ได้บ่งบอกถึงนิยามที่เปลี่ยนไปของรัฐไทยที่ได้เริ่มให้ความสนใจ และทำความเข้าใจโจรและนักเลงเสียใหม่ มองเห็นถึงบทบาทการเป็นผู้อุปถัมภ์ของโจรเหล่านี้ จากเป็นเพียงผู้กระทำความผิดกฎหมายดังคำนิยามเดิมในยุคจารีต²⁸ ความพยายามของรัฐที่จะปราบโจรเพื่อ “รักษาความร่มเย็นเป็นสุข” จึงได้เริ่มจริงจังมากขึ้นนับตั้งแต่นั้น ดังที่มีการจัดตั้ง “กรมตำรวจภูธร” ขึ้นในปี พ.ศ.2440²⁹ โดยมีการเกณฑ์ตำรวจภูธรเข้ารับราชการ และยังสนับสนุนกรมการอำเภอ กำหนด ผู้ใหญ่บ้านให้เข้าปราบจับกุมโจรผู้ร้ายด้วยเช่นเดียวกัน จึงทำให้หน้าที่จับกุมโจรผู้ร้ายตกอยู่ในมือของกรมตำรวจภูธรตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม วิทยานิพนธ์ของวิวรรณ เทวชาลาอังกูร (2527) ได้ระบุปัญหาภายในกรมตำรวจภูธรซึ่งได้ทำให้ประสิทธิภาพในการจับโจรเสื่อมลง ได้แก่ การรายงานเท็จของผู้บังคับบัญชา เพราะในช่วงเวลานั้น การเกณฑ์คนเข้าทำงานในกรมตำรวจยังมีลักษณะเหมือน

²⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *สนทนากับผู้ร้ายปล้น*, 18

²⁹ พีรศักดิ์ ชัยได้สุข, *ชาติเสือไว้ลาย*, 169

การเกณฑ์แรงงานทหาร การฉ้อราษฎร์บังหลวง การขาดสวัสดิการเพื่อบำรุงขวัญกำลังใจในการจับโจร ไปจนถึงการเข้าร่วมกับโจรของตำรวจเสียเองเพราะปัญหาด้านทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งงานของพีรศักดิ์ได้เห็นด้วยต่อทัศนคติของวิวรรณา พร้อมระบุว่า การรายงานเท็จนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการ “ประนีประนอม” ระหว่างตำรวจและโจรด้วยเช่นเดียวกัน ขณะที่เดวิด บรูซ จอห์นสตันชี้ให้เห็นว่า กลไกในการลดความตึงเครียดระหว่างอำนาจส่วนกลางกับท้องถิ่นนั้นมี 3 ประการ ได้แก่ 1) ประนีประนอม 2) สมรู้ร่วมคิด และ 3) หลีกเลี้ยง หรือแม้กระทั่งทางออกที่ 4) การต่อต้านอย่างเปิดเผย ซึ่งเมื่อไม่สามารถหาข้อสรุปร่วมกันได้ จึงทำให้โจรเป็นฝ่ายต่อต้านอำนาจรัฐอย่างเปิดเผยด้วยการปล้นสะดม และสังหารบุคคลจากรัฐส่วนกลาง เป็นต้น³⁰ ปัญหาเหล่านั้นจึงเป็นผลให้จำนวนของโจรไม่ได้ลดลงมากแต่อย่างใด แม้รัฐจะพยายามปรับปรุงแก้ไขเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ทั้งการปูนบำเหน็จข้าราชการ ไปจนถึงการปรับปรุงกฎหมาย ด้วยการยกเลิกกฎหมายตราสามดวง และประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 แทนก็ตาม³¹

จนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ตั้งแต่ทศวรรษ 2480 ปัญหาภายในตามที่กล่าวมาข้างต้น ก็ยังเป็นปัญหาเรื้อรังที่ทำให้ประสิทธิภาพในการปราบปรามโจรลดลงตลอดมา อีกทั้งความตกต่ำของเศรษฐกิจและความไร้เสถียรภาพของรัฐไทยช่วงสงคราม ได้ทำให้ชุมชนโจรขยายอิทธิพลและอำนาจมากขึ้นกว่าเดิม ยากต่อการปราบปรามของตำรวจมากขึ้น ทำให้ต้องมีการ “ประนีประนอม” ระหว่างโจรและตำรวจเกิดขึ้น จะด้วยการอาศัย “โจรปราบโจร” หรือผ่านการฉ้อราษฎร์บังหลวงเพื่อพึ่งพาอาศัยกันก็ตาม ดังเช่น เสือฝ้าย ซึ่งเป็นหัวหน้าชุมชนโจรที่มีอำนาจมากที่สุดในภาคกลาง ได้ปรากฏว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจและข้าราชการจำต้องอาศัยการ “ประนีประนอม” กับเสือฝ้าย เพื่อแลกกับความร่วมมือในการช่วยเหลือปราบปรามโจร ทำให้เสือฝ้ายสามารถสร้างสายสัมพันธ์กับข้าราชการท้องถิ่นและนักการเมือง และขยายฐานอำนาจไปได้มากขึ้น³²

³⁰ เดวิด บรูซ จอห์นสตัน, *สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย พ.ศ.2423-2473 (Rural Society and the Rice Economy in Thailand, 1880-1930)*. แปลโดย พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม และคณะ, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530), 84

³¹ วิวรรณา เทวชาลาอังกูร, “นโยบายของรัฐกับการตำรวจภูธร พ.ศ.2440-2465” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 201

³² เวียงรัตน์ เนติโพธิ์, “เจ้าพ่อในทัศนะของข้าราชการฝ่ายปกครองและตำรวจ,” 68

และในภายหลังภาวะเศรษฐกิจตกต่ำ 5 ปีให้หลังจากสงครามโลก โดยเฉพาะ 2-3 ปีให้หลัง ปัญหาขุมโจรยังเป็นปัญหาร้ายแรงสำหรับรัฐไทย และการปราบปรามของกรมตำรวจยังเป็นไปในแบบเชิงรับ นั่นคือการส่งกำลังเข้าปราบปราม แต่ก็มีปัญหาที่ทำให้เกิดความล่าช้าขึ้นหนึ่งในนั้นคือปัญหาการขาดงบประมาณ นำไปสู่การของบประมาณเพื่อปราบปรามโจรผู้ร้าย เป็นกรณีพิเศษอยู่เสมอ เช่น ในพ.ศ.2490 กระทรวงมหาดไทยมีความคิดจะเพิ่มสินบน เบี้ยเลี้ยงค่าชดเชยทำศพให้แก่เจ้าหน้าที่ที่ประจำอยู่ ณ 32 จังหวัดที่โจรผู้ร้ายชุกชุม³³ เป็นต้น ครั้นถึงทศวรรษ 2500 รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ที่มีลักษณะแบบเผด็จการทหาร ผู้ซึ่งรัฐประหารรัฐประหารจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้เริ่มขบเน้นนโยบายในการปราบปรามผู้มีอิทธิพลและนักเลงอย่างเป็นทางการเป็นจังมากขึ้น โดยในคำประกาศฉบับที่ 21 ของคณะปฏิวัติของจอมพลสฤษดิ์ได้ระบุว่า “อันธพาลเป็นการบ่อนทำลายสังคมและประชาชนทั่วไป และการที่จะขจัดพวกอันธพาลเหล่านี้ออกไปให้หมดสิ้นนั้นเป็นหนทางเดียวที่จะช่วยส่งเสริมความผาสุกของราษฎร” ซึ่ง “อันธพาลผู้ที่ก่อวุ่นในเขตพระนครจะต้องถูกจับกุมและนำมาอบรม” เสมือน “พ่อที่ต้องกำราบและอบรมลูกที่เสเพล”³⁴ และนับว่าจอมพลสฤษดิ์ได้สร้างรูปแบบใหม่ของความเป็น “นักเลง” ที่สอดคล้องกับความเป็นนักการเมืองอีกด้วย

การล่มสลายของขุมโจร: การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในทศวรรษ 2500

ในต้นทศวรรษ 2500 ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความใกล้ชิดทางการเมืองอย่างมากกับสหรัฐอเมริกา ความหวาดกลัวต่อภัยคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยังผลให้มินโยบายเปิดรับความช่วยเหลือในทุกๆ ด้านจากสหรัฐฯ มากขึ้น กระบวนการเปลี่ยนไปสู่ความสมัยใหม่ของไทยจึงเกิดขึ้นผ่านการนำเข้าความรู้ และเทคโนโลยีจากสหรัฐฯ จะเห็นได้ว่ามหาวิทยาลัยหลายๆ แห่งในประเทศไทยในสวนภูมิภาคได้ถูกจัดตั้งขึ้น พร้อมกับความช่วยเหลือด้านวิชาการและการสนับสนุนการวิจัยจากสหรัฐฯ³⁵ สหรัฐฯตั้งเป้าที่จะส่งเสริมเศรษฐกิจระบบตลาดเสรีในไทย ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ได้รับมาใช้เป็นยุทธศาสตร์หลัก โดยตั้งคำขวัญอย่าง “งานคือ

³³ ศิริวรรณ ลากสมบูรณานนท์, “การผลิตซ้ำและการสร้างความนิยมของเรื่องเล่าเกี่ยวกับ ‘เสือ’ ในสังคมไทย พ.ศ.2460-2510,” 93.

³⁴ “ปราบนักเลง-อันธพาลแบบ “จอมพลสฤษดิ์” ในวิถีพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ,” เว็บไซต์ศิลปวัฒนธรรม, https://www.silpa-mag.com/history/article_27586, สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2566.

³⁵ เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, *เขียนชนบทให้เป็นชาติ: กำเนิดมานุษยวิทยาไทยในยุคสงครามเย็น* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2562), 163.

เงิน เงินคืองาน บันดาลสุข”³⁶ เพื่อแสดงเป้าประสงค์ที่จะทำให้เกิดพัฒนาการขึ้นในทุกหย่อมหยัาของประเทศไทย

ความร่วมมือระหว่างไทยและสหรัฐฯในการรับมือกับภัยคอมมิวนิสต์ ปรากฏผลขึ้นเป็น “แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509)” ที่ถูกประกาศใช้เพื่อขบเน้น “พัฒนาการ” ตามนโยบายของสหรัฐฯให้เกิดขึ้นอย่างไพศาลและกว้างขวางไปถึงพื้นที่ชนบท ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ โดยแนวคิดหลักในนโยบายการปฏิรูปชนบทคือ การทำให้เกิดความทันสมัย (Modernization) เพื่อพัฒนาชุมชนให้หลุดพ้นจากความยากจนและป้องกันไม่ให้เป็นพื้นที่ชนบทถูกแทรกแซงโดยคอมมิวนิสต์ และนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์นี้เอง ที่ได้เปิดทางให้สังคมอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจเพื่อจำหน่าย หรือ ทุนนิยม ขยับขยายจากเมืองเข้าสู่ชนบทมากยิ่งขึ้น มีการบุกเบิกพื้นที่ต่างๆ ในที่ราบสูงและที่ราบลุ่มเพื่อทำไรนา มุ่งใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเข้มข้นเพื่อเพิ่มอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจ มีการสร้างเขื่อนเพื่อการชลประทาน ผลิตกระแสไฟฟ้า ส่งเสริมกิจการเหมืองแร่ และธุรกิจเกษตรขนาดใหญ่ สร้างถนนหนทาง ทำลายพื้นที่ป่าเพื่อ “ส่งออกสินค้าเกษตร” ภายใต้นโยบายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติภายในประเทศ ซึ่งเป็นตัวขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ทั้งยังเพื่อทำลายพื้นที่ป่าส่วนหนึ่งเพื่อทำลายที่มั่นของคอมมิวนิสต์อีกด้วย³⁷

ในงานของเวียงรัตน์ เนติโพธิ์ ระบุว่า ตลอดช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 การปราบปรามชุมชนโจรของรัฐบาลกลาง ได้เริ่มทำให้ความเป็นโจรนั้นเริ่มแยกตัวออกจากการเป็นวีรบุรุษผู้อุปถัมภ์ท้องถิ่น และกลายเป็นเพียงผู้กระทำผิดกฎหมายมากขึ้น ขณะเดียวกัน อำนาจของรัฐส่วนกลางอย่างตำรวจก็เข้าไปมีบทบาทสัมพันธ์กับชาวบ้านในท้องถิ่นมากขึ้น นั่นจึงทำให้ประชาชนเริ่มมองเห็นว่า อำนาจของรัฐส่วนกลางนั้นมีอิทธิพลและน่าไว้วางใจมากกว่าโจร และการที่จะช่วยเหลือโจรย่อมเป็นสิ่งที่ได้ไม่คุ้มเสีย ดังเช่น เสือฝ้าย ที่ถูกตำรวจวิสามัญฆาตกรรมและทิ้งศพไว้ประจานเพื่อเป็นการแสดงถึงอำนาจของรัฐที่แข็งแกร่ง นั่นจึงทำให้ภาพของตำรวจเริ่มกลายเป็นวีรบุรุษในสายตาของประชาชนแทนที่เสือหรือโจรไป³⁸ อย่างเช่นกรณีของขุนพันธ

³⁶ คริส เบเกอร์, *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*, 212

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 219

³⁸ เวียงรัตน์ เนติโพธิ์, “เจ้าพ่อในทัศนะของข้าราชการฝ่ายปกครองและตำรวจ,” 73

รักรัษราชเดช (บุตร พันธรัักษ์) ที่กลายมาเป็น “วีรบุรุษตำรวจ” แทนที่ “วีรบุรุษสามัญชนนอกกฎหมาย” หัวขบถไปแล้ว เป็นต้น³⁹

อีกประการหนึ่ง สังคมอุตสาหกรรมในสมัยอเมริกันนี้ ได้ทำให้เศรษฐกิจเมืองขยายตัว ความต้องการคนงานเพิ่มมากขึ้น จนค่าจ้างในเมืองสูงกว่าเมื่อเทียบกับชนบท และด้วยการถนนหนทางที่ดีขึ้น การเดินทางไปมาสะดวก⁴⁰ ได้ทำให้ชาวบ้านที่อดีตเคยเป็นชาวประมง เกษตรกร ชาวไร่ ชาวนา และเคยเป็นฐานมวลชนที่คอยสนับสนุนและอยู่ภายใต้อุปถัมภ์ของเสือ จึงตัดสินใจเข้าไปเป็นแรงงานรับจ้างในเมือง พร้อมหันไปพึ่งพาแนวคิดสากลนิยมแบบชนชั้นกลาง แทนที่จะยึดแนวคิดชาตินิยมและท้องถิ่นนิยมดังเช่นในอดีต เพราะวิถีชนชั้นกลางที่เข้ามาแทนที่นี้ ได้ทำให้ค่านิยมแบบเสือถูกมองว่า “ล้าสมัย” และเสื่อมความนิยมไปนับตั้งแต่นั้น⁴¹

เช่นเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม การสูญเสียฐานมวลชนเพราะความนิยมในตัวเสือเสื่อมสลาย และการเข้ามาของอำนาจรัฐส่วนกลางที่เข้มงวดกวัดขั้นได้ทำให้นักเลงไม่สามารถที่จะอ้างอำนาจของตนไว้ได้ หากยังถือความเป็นโจรที่ผิดกฎหมายอยู่ ดังนั้น เพื่อที่จะเปลี่ยนให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง นักเลงผู้มีอิทธิพลบางคนจึงได้ขยายฐานอำนาจของตนผ่านการควบคุมธุรกิจท้องถิ่น สร้างความสัมพันธ์กับข้าราชการส่วนกลาง และกลุ่มต่างๆ อย่างซับซ้อนและมีนัยยะสำคัญมากขึ้น และผันตัวไปเป็นนักการเมืองท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของระบบราชการท้องถิ่น หรือผู้กระทำการธุรกิจสีเทาแทน ซึ่งลักษณะที่เปลี่ยนไปนี้ เวียงรัตน์ระบุว่า เป็นลักษณะความเป็น “เจ้าพ่อ” ในยุคแรก และเป็นรากฐานของความเป็นเจ้าพ่อ หรือ ผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นในยุคสมัยต่อมา⁴² ส่วนเสือ หรือนักเลงที่ไม่ได้ปรับเปลี่ยนตาม ก็ย่อมจะสูญเสียฐานอำนาจและเสื่อมความนิยมไป เช่น เสือใบ และเสือมหศพร ที่เมื่อรอดพ้นโทษออกมา ก็กลายเป็นเพียงคนธรรมดา เป็นต้น

³⁹ ดูการวิเคราะห์ชีวิตและการทำงานของขุนพันธรักษ์ราชเดช (บุตร พันธรัักษ์) ใน Craig J. Reynolds, *Power, Protection and Magic: The Cosmos of a Southern Policeman* (Australia: ANU Press, 2019).

⁴⁰ คริส เบเกอร์, *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*, 227

⁴¹ กำพล จำปาพันธ์, “วิเคราะห์การปราบเสือของ ‘ขุนพันธรักษ์ราชเดช’ ตำรวจจอมขมังเวทย์ ได้ผลอย่างไร? สะท้อนอะไร?” The People, <https://www.thepeople.co/history/the-legend/51256>, สืบค้นเมื่อ 27 กุมภาพันธ์ 2566.

⁴² เวียงรัตน์ เนติโพธิ์, “เจ้าพ่อในทัศนะของข้าราชการฝ่ายปกครองและตำรวจ,” 73

สรุป: ความเป็น “เสื่อ” กับการเป็น “ผู้ก่อการร้าย”

ความเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจไปสู่การผลิตเพื่อส่งออก และการกลายเป็นสังคมเงินตราของสยามนับตั้งแต่สนธิสัญญาเบาว์ริงใน พ.ศ.2498 เป็นต้นมา “โจร” หรือ “เสื่อ” นั้นได้พัฒนาจากการเป็นผู้กระทำผิดกฎหมายโดยการปล้นทรัพย์ภายใต้การกำกับนิยามเดิมของรัฐจารีตในอดีต กลายมาเป็น “ผู้นำตามธรรมชาติ” ของชุมชนนั้นๆ ภายใต้สภาวะการณ์ที่อำนาจรัฐส่วนกลางไม่สามารถเข้าไปจัดการควบคุม และไม่สามารถคุ้มครองคนในท้องที่ชุมชนนั้นๆ ในด้านความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สินได้ ทำให้ผู้ที่กระทำตนนอกกฎหมายจึงได้รับการไว้วางใจจากชาวบ้านให้เป็น “ผู้นำตามธรรมชาติ” ที่มีความสัมพันธ์กับชาวบ้านในเชิงอุปถัมภ์ ได้รับการคุ้มครองและได้รับทรัพยากรที่โจรปล้นได้ เพื่อแลกกับการที่โจรเหล่านี้จะสามารถดำรงอยู่ภายในท้องถื่นได้อย่างราบรื่น ครั้นการปฏิรูปการเมืองการปกครองใน พ.ศ.2435 ความพยายามของรัฐที่จะตั้งอำนาจหัวเมืองเข้าสู่ศูนย์กลาง ได้ทำให้อำนาจรัฐส่วนกลางเริ่มขยับขยายสู่ท้องถื่นมากขึ้น และ โจร หรือ “นักเลง” ที่มีอำนาจอยู่ในท้องถื่นนี้เพราะความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจมาก่อน ก็ได้กลายเป็น “ปัญหา” ที่รัฐไทยต้องเข้าไปจัดการและควบคุมเพื่อสร้าง “ความร่มเย็นเป็นสุข” นั่นจึงทำให้หน้าที่ของการปราบปรามโจรร้ายตกไปเป็นของกรมตำรวจที่เข้ามามีบทบาทในการปราบโจรอย่างเข้มข้นเรื่อยมา จนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 อิทธิพลของโจรก็ยิ่งขยายและมีบทบาทมากขึ้น ภายใต้สภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจที่ตกต่ำและความไร้เสถียรภาพของรัฐ ได้ทำให้อำนาจเหล่านี้สามารถมีบทบาทอันเนื่องมาจากความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์อันแนบแน่นภายในชนบท แต่การเกิดขึ้นของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ในช่วงทศวรรษ 2500 ภายหลังสงครามโลก ได้ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจครั้งสำคัญ คือการขยายตัวของสังคมอุตสาหกรรม และการปรับเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัย (Modernization) ยังผลให้วิถีชีวิตของชาวบ้านในพื้นที่ชนบทเปลี่ยนแปลงไปด้วย ทั้งในแง่สังคมวัฒนธรรม เกิดการอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองเพื่อเป็นแรงงานรับจ้าง จึงทำให้ชาวบ้านผู้ที่เคยเป็นฐานอำนาจเดิมและผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ของโจรกลายเป็นชนชั้นกลาง และมีวิถีชีวิตแบบชนชั้นกลางมากขึ้น ความนิยมในค่านิยมแบบโจร หรือ “เสื่อ” ก็เสื่อมถอยลงไป เช่นเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจนี้ก็ทำให้โจร หรือ “เสื่อ” ไม่สามารถจะรักษาฐานอำนาจของตนไว้ได้ หากยังถือความเป็นโจรอยู่ จึงทำให้มีเสื่อบางรายปรับตัวไปกับระบบเศรษฐกิจ เช่น การลงเล่นการเมือง หรือ สร้างความสัมพันธ์กับท้องถื่นและรัฐส่วนกลางในลักษณะที่ซับซ้อนมากขึ้น หรือ กลายเป็นส่วนหนึ่งของอำนาจท้องถื่นจากส่วนกลาง เป็นเหตุให้วัฒนธรรมเสื่อเสื่อมสลายลงไปอย่างสมบูรณ์นับตั้งแต่นั้น

เมื่อนำมาพิจารณาในแง่ประวัติศาสตร์การก่อการร้าย ตามที่ อีริค เจ. ฮอบสบอว์ม (1969) ได้กล่าวถึงลักษณะของโจรผู้ร้ายในวรรณกรรมตะวันตก และวิเคราะห์ลักษณะของโจรผู้ร้ายในแง่ความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางชนชั้นของสังคมเกษตรกรรมไว้ โดยเสนอเรื่องกลุ่มโจรผู้ร้ายทางสังคม (Social Banditry)⁴³ เป็นตัวแทนของกลุ่มชาวไร่ที่ดิ้น ขายอิสระ และผู้หนีทหาร ซึ่งแตกต่างจากอาชญากรอื่นๆ ตรงที่ชาวบ้านมองว่าโจรเหล่านี้เป็นผู้ที่ต่อต้านระบบศักดินาที่ไม่ยุติธรรม ฮอบสบอว์มแบ่งกลุ่มโจรผู้ร้ายทางสังคมออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ "โจรผู้ดี" (The Noble Robbers) "ดิ อเวนเจอร์ส" (The Avengers) และ "ไฮดูก" (Haiduks) โดย "โจรผู้ดี" เป็นภาพอาชญากรผู้สูงศักดิ์ที่ต่อสู้กับความอยุติธรรมและได้รับความนิยมนอย่างมากจากชนชั้นล่าง บุคคลสำคัญที่มีลักษณะเป็น "โจรผู้ดี" ก็ ได้แก่ โรบินฮู้ด⁴⁴ เป็นต้น และเมื่อนำมาพินิจวิเคราะห์ดูแล้ว เสือ ซึ่งได้กล่าวไปข้างต้นแล้วว่ามิวัณธรรมชายไทย เถกเช่นตัวละครพระเอกอย่างขุนแผน อาจเทียบเคียงได้กับปรากฏการณ์โรบิน ฮู้ด ซึ่งปรากฏในอังกฤษยุคคริสต์ศตวรรษที่ 19 ทั้งในแง่ของการเป็น "วีรบุรุษคนนอกกฎหมาย" ที่คอยอุปถัมภ์ชุมชน และต้องต่อสู้กับอำนาจรัฐ และตรงกับนิยามการเป็นโจรผู้ร้ายทางสังคมของฮอบสบอว์มในประเภท "โจรผู้ดี" (The Noble Robbers) แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งคู่ก็มีความแตกต่างตรงที่บริบทการเกิดขึ้น โดยโรบิน ฮู้ดเกิดขึ้นจากการขูดรีดของสังคมศักดินา ทว่าเหล่าเสือนั้นเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้เพราะค่านิยมและความเหลื่อมล้ำอันเกิดจากสังคมที่เปลี่ยนผ่านไปสู่การผลิตเพื่อส่งออกแบบทุนนิยม

และหากพิจารณาปรากฏการณ์ "โจร" หรือ "เสือ" ในแง่ประวัติศาสตร์การก่อการร้าย จะเห็นได้ว่า เสือนั้นพัฒนามาจากการเป็น "โจร" ที่ทางกานานิยามว่าเป็นผู้ก่อความไม่สงบต่อรัฐ กลายเป็น "ผู้นำตามธรรมชาติ" ของชุมชนที่อำนาจรัฐไม่อาจไปให้ความคุ้มครองดูแลได้ภายใต้เงื่อนไขสภาวะการณ์ทางเศรษฐกิจและสังคมที่ทำให้เสือถือกำเนิดขึ้นมาและถูกไว้วางใจจากผู้คนให้เป็นผู้นำ ครั้นความพยายามของรัฐในการสถาปนาอำนาจส่วนกลางของตนเข้าสู่พื้นที่ชนบท ทำให้รัฐต้องเผชิญกับความยากลำบากในการปราบปรามอำนาจอิทธิพลของนักละเลงเหล่านี้ เพราะความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์อันแนบแน่นระหว่างท้องถิ่นกับเสือ และทางเดียวที่จะทำให้อำนาจของรัฐสามารถดำรงอยู่ในท้องถิ่น ก็ต้องผ่านการ "ประนีประนอม" ระหว่างอำนาจท้องถิ่นกับส่วนกลาง นั่นทำให้เสือได้กลายเป็นดัง "ผู้ต่อต้านอำนาจรัฐโดยอ้อม" ที่คานอำนาจระหว่างรัฐและท้องถิ่นเอาไว้ หากเทียบกรณีเสือกับผีบุญแล้ว ลักษณะของทั้งคู่แม้จะมี

⁴³ รณชิต คูหา, *กบฏชาวนา: มุขานานจิตสำนึกในอินเดียนครุอาณานิคม*, แปลโดย ปรีดี หงษ์สตัน.

(กรุงเทพฯ: อิลูมินเซ็น เอดิชั่น, 2564), 161.

⁴⁴ Eric. J. Hobsbawm, *Bandits*. (Middlesex: Penguin Book, 1969).

ความสัมพันธ์กับชุมชนที่แน่นแฟ้นเหมือนกัน แต่ผีบุญนั้นมีลักษณะที่เป็น “ผู้ต่อต้านอำนาจรัฐอย่างเปิดเผย” และตรงไปตรงมามากกว่า อาจกล่าวได้ว่า เสืออาจเป็นจุดกึ่งกลางระหว่าง “โจรผู้ร้ายทั่วไป” กับ “กบฏ” รวมไปถึงชุดแนวคิดและค่านิยมของทั้งสองนั้นต่างกันมาก โดยจะเห็นได้ว่า “โจร” หรือ “เสือ” มีลักษณะชุดค่านิยมที่เฉพาะตัว เกิดขึ้นมาจากโครงสร้างทางสังคม รวมไปถึงการเมืองแบบชุมชนที่มีลักษณะการปล้นเพื่อดำรงชีพเฉพาะหน้า และหากินภายใต้สภาวะการณ์และเงื่อนไขทางสังคมและเศรษฐกิจ ไม่ได้มีการพัฒนาศักยภาพและมีวิสัยทัศน์กว้างไกลไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมเพื่อสิ่งที่ดีกว่า ขณะที่ผีบุญมีวิสัยทัศน์ในเรื่องของ “โลกพระศรีอารีย์” เพื่อหมายจะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม แม้จะอยู่ภายในกรอบศาสนาก็ตาม นั่นจึงทำให้เสือที่แม้จะมีศักยภาพในการพัฒนาไปเป็นผู้ก่อการร้าย หรือ “กบฏ” อย่างเต็มรูปแบบ โดยเฉพาะในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่รัฐไร้เสถียรภาพและเศรษฐกิจตกต่ำจนถึงที่สุด แม้จะขยับขยายอำนาจและชุมชนเสือของตนไปได้สูง แต่ด้วยชุดค่านิยมเรื่อง “ความเป็นชายแบบไทย” แบบเดียวกับตัวเอกจากรวมคดีขุนช้างขุนแผน ที่เสือได้ยึดถือเป็นสรณะ ซึ่งปราศจากวิสัยทัศน์ในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ก็ได้กดสถานะของเสือไว้ให้เป็นเพียงแค “ผู้กระทำตัวนอกกฎหมาย” และ “ก่อความไม่สงบ” เท่านั้น โดยที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ “เสือฝ่าย” อาจจะเป็นเสือคนเดียวที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกลที่สุด ด้วยการที่เขารับรู้ถึงความอยุติธรรม ความล้มเหลวในระบบโครงสร้างราชการของประเทศไทย และมีจุดมุ่งหมายสำคัญในการต่อต้านอำนาจรัฐอย่างแข็งขันอย่างการปวารณาตนว่าจะ “สร้างเสียงหัวเราะให้แกรัฐ” จนสามารถสร้างชุมนุมโจรที่ใหญ่ที่สุดในภาคกลางได้⁴⁵ หนึ่งในนั้นก็มิใช่ที่ถูกอำนาจรัฐข่มเหงจนต้องกลายมาเป็นโจรเช่นเดียวกับเสือฝ่าย อย่างเสือใบ และเสือมหาดู ร่วมอยู่ด้วย แต่ก็ด้วยค่านิยมความเป็นชายแบบไทย และการเมืองแบบชุมชน ที่ยังคงกดทับเสือเหล่านี้ไว้ แม้ดูจะมีศักยภาพจนพัฒนาไปเป็นผู้ก่อการร้ายเต็มรูปแบบ เสือฝ่ายจึงไม่สามารถที่จะไปถึงจุดที่จะสามารถเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมดังเช่นผีบุญและผู้ก่อการร้ายในประเทศอื่นๆ ประารถนาได้ ก่อนจะจบชีวิตลงในฐานะสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึง “ความเข้มแข็ง” ของอำนาจรัฐที่ยังคงพัฒนาตนเองเพื่อต่อสู้กับโจรเรื่อยมา ทั้งการใช้ความรุนแรงและความประนีประนอมอย่างไม่ย่อ ครั้นความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นภายหลังสงครามโลก เงื่อนไขทางเศรษฐกิจที่จำกัดการมีอำนาจของเสือได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป ทำให้เสือเหล่านี้จำเป็นต้องปรับตัวและ

⁴⁵ มนต์ โอภากุล. เส้นทางเสือสุพรรณ “เสือฝ่าย” ถึง “เสือใบ” กับเหตุเบื้องลึก เป็นผู้ร้ายแบบไม่ตั้งใจ. เว็บไซต์ศิลปวัฒนธรรม, https://www.silpa-mag.com/history/article_24126, สืบค้นเมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2566.

เปลี่ยนแปลงตาม หากจะยังต้องการรักษาฐานอำนาจของตนให้ดำรงอยู่ในสังคม จนท้ายที่สุดวัฒนธรรมแบบเสื้อเหล่านี้ก็ได้ล่มสลายลงไป และถูกกลืนเข้าสู่ระบอบเศรษฐกิจอย่างสมบูรณ์ ปิดโอกาสการกลายเป็นผู้ก่อการร้ายไปตลอดกาล

สุดท้ายนี้ การเปรียบเทียบปรากฏการณ์เสื้อและชุมเสื้อกับทฤษฎีเชิงประวัติศาสตร์ การก่อการร้ายในข้างต้นเป็นความพยายามสร้างองค์ความรู้ใหม่ของผู้เขียน โดยการใช้ทฤษฎี การก่อการร้ายแบบตะวันตกมาเปรียบเทียบกับปรากฏการณ์ความขัดแย้งของไทย เพื่อให้เห็น มุมมองของปรากฏการณ์เสื้อและชุมเสื้อในลักษณะที่มีความเป็นสากลมากยิ่งขึ้น ในฐานะ รูปแบบหนึ่งของความขัดแย้งระหว่างรัฐและประชาชนในสังคมหนึ่งๆ ทั้งนี้ ปรากฏการณ์เสื้อ และชุมเสื้อในรูปของประวัติศาสตร์การก่อการร้ายยังคงต้องการการศึกษาโดยเทียบเคียงกับ ปรากฏการณ์ความขัดแย้งและการก่อการร้ายในสังคมอื่นเพิ่มมากขึ้น เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ ให้มากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. *เขียนชนบทให้เป็นชาติ: กำเนิดมานุษยวิทยาไทยในยุคสงครามเย็น*.

กรุงเทพฯ: มติชน, 2562.

คำพูน บุญทวี. *นายฮ้อยทมิฬ* กรุงเทพฯ: อนุศักดิ์ศิลป์, 2521.

จอห์น สตัน, เดวิด บรูซ. *สังคมชนบทและภาคเศรษฐกิจข้าวของไทย พ.ศ.2423-2473 (Rural Society and the Rice Economy in Thailand, 1880-1930)*. แปลโดย พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม และคณะ, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530.

จิรามล อธิธิฤทธิ์ และพรชัย นาคสีทอง. “‘อุดมคติและระบบคุณค่า’ ของสังคมท้องถิ่นภาคใต้ ทศวรรษ 2460-2490: กรณีศึกษาผ่านนิราศท้องถิ่นภาคใต้.” *อินทนิลทักษิมสาร*, ปีที่ 18 ฉบับที่ 1 (มกราคม-เมษายน 2566): 77-104.

เจริญ ตันมหาพราน. *ตำนานเสื้อเมืองสุพรรณ*. กรุงเทพฯ: ปราชญ์, 2556.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. *เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2528.

ดวงจิตต์ กำประเสริฐ. “ประวัติศาสตร์กฎหมาย.” เอกสารประกอบการสอนรายวิชา LA4303 ภาควิชากฎหมายทั่วไป คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2542.

วารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระดับปริญญาตรี

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. *เทศาภิบาล*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2545.

_____. *สนทนากับผู้ร้ายปล้น*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2468.

ธนาพล ลิมอภิชาติ และสุวิมล รุ่งเจริญ. *เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์: รวมบทความเพื่อ เป็นเกียรติในโอกาสครบรอบ 60 ปี ฉลอง สุนทราวาณิชย์*. กรุงเทพฯ: ศยาม, 2558.

มนัส โอภากุล. “ข้าพเจ้ามีชีวิตตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 มาอย่างเต็มที่’ ผลกระทบของสงคราม.” *ศิลปวัฒนธรรม* ฉบับเดือนธันวาคม, 2545.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: มติชน, 2561.

เบเคอร์, คริส. *ประวัติศาสตร์ไทยร่วมสมัย*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: มติชน, 2565.

_____. *ประวัติศาสตร์อยุธยา หัวคตวรรษสู่โลกใหม่*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน, 2565.

เบเคอร์, คริส และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บก.). *ขุนช้างขุนแผน ฉบับวัดเกาะ*. เชียงใหม่: ซิลค์ เวิร์ม, 2556.

พิรศักดิ์ ชัยได้สุข. *ชาติเสือไว้ลาย*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.

พอพันธ์ อูยานนท์. *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2564.

เรย์โนลด์ส, เครก เจ. “เลห์ กล มนต์ คาถา: ไสยศาสตร์ประยุกต์กับการทำงานของตำรวจ (Applied Sciences for Hedging Risk and Anticipating Outcomes in Police Work).” *วารสารประวัติศาสตร์ธรรมศาสตร์*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (ตุลาคม 2557-มีนาคม 2558): 13-51.

รมชิต คูหา. *กบฏขาวนา: มุขฐานจิตสำนักในอินเดียยุคอาณานิคม*. แปลโดย ปรีดี หงษ์สดัน. กรุงเทพฯ: อิลูมิเนชั่น เอ็ดดิชั่น, 2564.

วิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์. *นิยายชุด “เสือใบ-เสือดำ” ของ ป. อินทรปาลิต กับสังคมไทยหลัง สงครามโลกครั้งที่ 2*. กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2548.

วิวรรณ เทวชาลาอังกูร. “นโยบายของรัฐกับการตำรวจภูธร พ.ศ.2440-2465.” *วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 2527.

เวียงรัตน์ เนติโพธิ์. “เจ้าพ่อในทัศนะของข้าราชการฝ่ายปกครองและตำรวจ.” วิทยานิพนธ์
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2537.

_____. “เจ้าพ่ออุปถัมภ์กับรัฐอุปถัมภ์.” *วารสารสังคมศาสตร์* ปีที่ 34, ฉบับที่ 1 (มกราคม-
มิถุนายน 2546): 444-456.

ศิริวรรณ ลาภสมบุรณานนท์. “การผลิตซ้ำและการสร้างความนิยมของเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “เสือ”
ในสังคมไทย พ.ศ.2460-2510.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต
ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.

สมเกียรติ วันทะนะ. “วิเคราะห์ “เสือใบ-เสือดำ” วีรบุรุษคนยากของ ป. อินทรปาลิต.” *โลก
หนังสือ*. ปีที่ 1 ฉบับที่ 9 (มิถุนายน 2521): 40-57.

สามชาย ศรีสันต์. *บทสำรวจจากกรรมชนบทและบ้านนอกในความเป็นไทย: รื้อ-สร้าง-ทบทวน
สำนึกและมายาคติต่อความขัดแย้งของชนบทกับเมือง ไพร่ ชาวนา คนเลื้อยแดง และ
ชนชั้นกลางใหม่*. กรุงเทพฯ: สมมติ, 2563.

สุมาลี พันธุ์ยุรา. “นักเลงควายเมืองชลบุรี” ใน *เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์จอมขมังเวทย์ รวม
บทความเพื่อเป็นเกียรติในโอกาสครบรอบ 60 ปี ฉลอง สุนทราวาณิชย์, บรรณาธิการ
โดย ธนาพล ล้อมภิชาติ และ สุวิมล รุ่งเจริญ*. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2558.

สุนทร ชุตินทรานนท์. “‘กบฏไพร่’ สมัยอยุธยา,” *ศิลปวัฒนธรรม*, (กันยายน 2526).

เอกสารภาษาอังกฤษ

Hobsbawm, Eric. J. *Bandits*. Middlesex: Penguin Book, 1969.

Reynolds, Craig J. *Power, Protection and Magic: The Cosmos of a Southern
Policeman*. Australia: ANU Press, 2019.

Reynolds Craig J. “Rural male leadership, religion and the environment in
Thailand's mid-south, 1920s-1960s.” *Journal of Southeast Asian Studies*,
Vol. 42, No. 1 (February 2011): 39-57.

แหล่งข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

กำพล จำปาพันธุ์. “วิเคราะห์การปราบเสื่อของ ‘ขุนพันช์’ ตำรวจจอมขมังเวทย์ ได้ผลอย่างไร? สะท้อนอะไร?” The People. <https://www.thepeople.co/history/the-legend/51256>, สืบค้นเมื่อ 27 กุมภาพันธ์ 2566.

“ขุนพันช์” พุดถึง “อะแวะสะดอตาละ” ขุนโจร (การเมือง) ชาวมุสลิมจอมขมังเวทย์.” เว็บไซต์ศิลปวัฒนธรรม, https://www.silpa-mag.com/history/article_1133/, สืบค้นเมื่อ 16 มกราคม 2567.

มนัส โอภากุล. “เส้นทางเสื่อสุพรรณ “เสื่อฝ้าย” ถึง “เสื่อใบ” กับเหตุเบื้องลึก เป็นผู้ร้ายแบบไม่ตั้งใจ.” เว็บไซต์ศิลปวัฒนธรรม. สืบค้นเมื่อ 28 กุมภาพันธ์ 2566. https://www.silpa-mag.com/history/article_24126

“นักเลงและเจ้าพ่อ และ นักเลงใต้ โดย นิธิ เอียวศรีวงศ์” เว็บไซต์บทความดีๆ เพื่อชีวิตเสรี & เวทียุติธรรม, https://botkwandee.blogspot.com/2011/02/blog-post_23.html, สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2566.

“ปราบนักเลง-อันธพาลแบบ “จอมพลสฤษดิ์” ในวิถีพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ.” เว็บไซต์ศิลปวัฒนธรรม, https://www.silpa-mag.com/history/article_27586, สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2566.

พาฝัน นน่อแก้ว. ‘กบฏผีบุญ’ วาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่โดยรัฐไทย และเมื่อเพิ่มคำว่ากบฏมาด้วย นั้นหมายความว่าสามารถฆ่าได้. The Momentum, <https://themomentum.co/feature-pheeboon/>, สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2566.

พิพัฒน์ กระแจะจันทร์. “ชีวิตฆานาที่คลองรังสิตสมัยร.5 เป็นทุกข์จากโจร ไร้อะไร และเจ้าของนาทำนาบนหลังคน.” เว็บไซต์ศิลปวัฒนธรรม, https://www.silpa-mag.com/history/article_50108, สืบค้นเมื่อ 30 พฤษภาคม 2566.